

Iets over het bijhouden en de bijenteelt te Wijk bij Duurstede

Bijmoer, blij staan,
Wil niet verder gaan,
Breng mij honing en was,
Waar Maria 't kindje Jezus mee genas.

Het is over het gehele land bekend, dat de honingbij sedert de oudste tijden een huisdier is geweest en dat niet alleen. Zij had deel aan het dagelijks gebeuren van het gezin. Zo zegde men ze vroeger o.a. het overlijden van de boer en diens vrouw aan.

Ter Laan beschrijft b.v., dat in zijn jeugd te Kolham verteld werd, dat de boer, de bijhouder of iemker bij het overlijden van de boerin langs de korven ging, aanklopte en zei: *Iem(e), dien vrouw is dood.*

Bij Wijk bij Duurstede, even over de rivier de Lek te Valburg in de Over-Betuwe, is volgens Lantermans het hierboven vermelde rijmpje bekend.¹⁾ En zo bestaan er tal van andere gebruiken en rijmpjes over bijen in ons land en daar buiten. Op de Veluwe brengt men een zwarte streep aan op de linkerzijde van de korf als teken van rouw.²⁾ Ook zijn toverspreuken bekend tegen het uitzwermen (wegvliegen) van een bijenzwerm.

Een uitvliegende bijenzwerm, het resultaat van het zgn. zwermen, behoort aan de eigenaar van de korf. Is

die echter onbekend, dan is de zwerm voor de vinder, die er een herkenningsteken bij legt. Hij kan dan rustig een korf halen; zijn eigendomskenmerk is de waarborg en het wordt geëerbiedigd. Algemeen was het volksgeloof, dat de bijen zingen in de Kerstnacht om twaalf uur.

Het houden van bijenkorven moest worden aangegeven. In het oud-gemeente-archief van Wijk bij Duurstede bevindt zich één folio-vel met aangiften van bijenhouders, lopende van 1679-1720³⁾. In de gedrukte inventaris staat er tussen haakjes aan toegevoegd (*fragment*). In hoeverre dat juist is en waarop gebaseerd, wordt er niet bij vermeld. Gezien de doorlopende reeks van maart 1679 tot maart 1720, lijkt mij het stuk op zichzelf te staan en ook niet afkomstig uit een foliant, aangezien er geen sporen (gaatjes) van bindwerk in het folio-blad voorkomen, noch een paginering.

Denkelijk is deze opgave over ca. 40 jaren alles wat er over de aangiften van het bijhouden bestaan heeft. Men begon met aan te tekenen in de zeventiger jaren van de 17e eeuw en eindigde in de twintiger jaren van de 18e eeuw.

Over het tijdsverloop van de 40 jaren werden er 16 aangiften gedaan. Een uittreksel volgt hierna:

- 18 mrt. 1679: geeft de huisvrouw van *Jan Gerritsz. van Beckbergen* aan dat zij een *biestede* heeft in een boomgaard aan de Hooghstraet afkomstig van de erfgenamen van oud-burgemeester *Johan Schagen*.
- 30 mrt. 1679: *Maeghjen Philip(sen)* huisvrouw van *Theunis Volcken* wonende aan de Wijckersloot op de hofstede van 't kapittel te Wijk bij Duurstede.
- 3 apr. 1679: *Roeloff Jansz. de Cruiff* idem *staet op sijn eigen woningh*.
- 23 apr. 1679: *Jan Cool sijn biestede* aan de Stroobansche capelle aan de Wijcksche- en Caterschewegh in de boomgaard aldaar gelegen.
- 26 mrt. 1680: geeft schepen *van der Sluijs* aan voor *Willem Max(en)*, getrouwd hebbende de weduwe van *Mercelis Dirixzn. van Velpen*, een *biestede gelegen aenden Overdijck op het vervallen hujs*.
- 2 april 1680: de dochter van *Anthonij Enthoven* geeft aan een *biestede* in een boomgaard aan de Trechtwegh, belend aan *Trijntie Lodewijcx Cruyff* en aan *Jaspar Jansz. van (den) Heijligenbergh* enz.
- 7 apr. 1680: schepen *van der Sluys* brengt aan voor *Willem Maxen*, gehuwd met de weduwe van *Mercelis Dirczn. van Velpen*, een *biestede* in een boomgaard belendend ten noorden aan de Steenstraet en ten zuiden aan de weduwe van *Jan Helbergh*.
- 8 spt. 1680: de ritmeester *Severau* een *biestede* bij zijn woning aan de . . . ? en *benen den doornboom int Wijckse gerecht*.
- 27 mrt. 1680: heeft burgemeester *Luls* aangebracht een *biestede* bij zijn woning aan de Stadtscingel of Borghwal enz. met nog een *biestede* in zijn boomgaardje aan de Hooghstraet voor *Gijsbert van Bommel*.
- 20 feb. 1685: heeft *Steven Jacobsz.* aangebracht een *biestede* staande op de vervalde hofstede met 5 *mergen landts* waar *Jacob Cornelisz. van Utrecht* gewoond heeft.
- 23 mrt. 1692: heeft *Gerrit Evertsz.* aangebracht een *biestede* staande op de hofstede van *Cornelia van der Meern* gelegen aan de Noortbijtweerd waar zij op wonen.

- 29 apr. 1692: heeft *Thomas Vosch van Avesaet* besloten een biestede te maken in de boomgaard van ouds genaamd Strojbaense Capelle, gelegen bij het Coterpadt.
- 19 apr. 1711: *Steven van Utrecht* brengt aan een bijestede en dat hij die zal zetten aan de Noort in een boomgaardje, belend aan *Hend(rick) Verwen* en *Gerrit van Royen* pachters.
- 19 apr. 1711: dezelfde brengt aan een bijestede te zullen zetten op de hofstede van *Johan Hinricx* aan de Noort.
- 24 jun. 1717: *Nicolaas van Ossenberch* bracht aan een bijestede in zijn boomgaardje aan de Hoogstraat, belend aan *Gerrit van Elden* en aan de andere zijde *Peter Kool*, enz.
- 23 mrt. 1720: *Corn(elis) van Vogelpoel* bracht aan een bijestede in zijn boomgaardje aan de Nagtegaal.

Tot zover de opgaven van het folio-blad. We krijgen de indruk dat de opgave eenmalig was en wel geschiedde wanneer de iemker een nieuwe *biestede* (bijenstal) op zijn eigendom wilde plaatsen.

Een bijenmarkt vindt men van oudsher nog steeds in het (Utrechtse) Veenendaal. Uiteraard een gunstig gelegen plaats met aan de ene kant het Gelderse, de heide, en aan de andere kant het Utrechtse en de Betuwe, de boomgaarden.

Ter Laan zegt in zijn Folkloristisch Woordenboek (1949): *In de tijd dat iedere boer nog zijn bijen hield,*

was de teelt van zoveel belang, dat er ook nu nog de weersvoorspellingen van overgebleven zijn. Hij geeft geen voorbeeld van een rijmpje uit het Utrechtse.

Zeist

H. W. M. J. Kits Nieuwenkamp

- 1) Zie o.a. K. ter Laan *Folkloristisch Woordenboek*, 1949, 58. Ter Laan geeft geen verklaring van dit rijmpje.
- 2) Idem, 58.
- 3) Arch. no. 148: Register van aangiften van het plaatsen van bijenkorven, 1679-1720 (fragment); 1 omslag.

Boekenschouw

Als derde deel in de Stichtse Historische Reeks is verschenen *De weldaet der scholen*, een studie van Engelina P. de Booy over het onderwijs op het Utrechtse platteland in de 17e en 18e eeuw. Met dit werk wordt een leemte opgevuld in onze kennis van het plattelandsonderwijs vóór de 19e eeuw. De laatste jaren bestaat er van de zijde van sociaal-economische historici een toenemende belangstelling voor het onderwijs in het verleden, maar het onderzoek richt zich voornamelijk op de 19e eeuw, o.a. vanwege de betere toegankelijkheid en overzichtelijkheid van het bronnenmateriaal. Mevrouw de Booy is echter niet teruggekeerd voor omvangrijk en gedetailleerd bronnenonderzoek en zij is er in geslaagd om met materiaal uit vele, uiteenlopende bronnen verzameld, een wetenschappelijk verantwoord beeld te schetsen van de situatie op de Stichtse dorpsscholen in de 17e en 18e eeuw.

In het eerste, algemene deel van het boek richt de aandacht zich op de inhoudelijke kant van het onderwijs, de leeromstandigheden en de maatschappelijke positie van de onderwijzers.

Zo kunnen we bevoorbeeld lezen hoe onze voorouders soms met 60 andere kinderen onderwijs kregen in een lokaaltje, waar ook de warme maaltijd voor het schoolmeestersgezin moest worden bereid, of waar een varken huisde achter een schot. Tevens wordt uitvoerig aandacht geschonken aan de verhouding tussen kerk en school en de veranderingen daarin tegen het einde van de 18e eeuw, toen het leerstellig onderwijs werd afgeschaft. Het eerste deel wordt besloten met een onderzoek naar schrijfvaardigheid bij huwelijkspartners in het begin van de 19e eeuw, als indicatie voor de resultaten van het onderwijs.

In het tweede deel wordt een gedetailleerde beschrijving gegeven van elf dorpen, n.l. Jutphaas, Linschoten, Zuilen, Westbroek, Abcoude, Baambrugge, Bunnik, Soest, Leusden, Amerongen en Leersum.

Hier wordt niet alleen gelet op zaken zoals het aantal leerlingen, het traktement van de schoolmeester, de toestand van het schoolgebouw e.d., maar ook op de godsdienstige samenstelling van de bevolking en op de sociale en economische ontwikkeling van het dorp. Deze laatste factoren zijn van grote invloed op de schrijfvaardigheid gebleken. Voor degenen met belangstelling voor de geschiedenis van een van de dorpen zal een dergelijke beschrijving zeer veel interessant materiaal bevatten, maar voor anderen is het tocht wel wat al te gedetailleerd. Dat geldt soms ook voor het eerste deel. Hoewel getracht is niet teveel details in de tekst te verwerken door te verwijzen naar de uitvoerige bijlagen, komt hier en daar de leesbaarheid wat in het gedrang door de vele informatie. Dat geldt met name voor de stukken over de schoolorde en de onderwijswetgeving. Maar daartegenover staan boeiende passages over gebruikte leerboeken, de gang van zaken op school e.d. Het boek is erg fraai uitgevoerd, goed en grondig gedocumenteerd en bovendien van leuke illustraties voorzien.

Amsterdam

Boudien de Vries

E. P. de Booy, De weldaet der scholen. Het plattelandsonderwijs in de provincie Utrecht van 1580 tot het begin der 19de eeuw. (Stichting Historische Reeks deel 3) Haarlem, 1977, 374 blz. met ill. f 70,—. (Tevens verschenen als proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht, 1977.)